

HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA

UDK 811.163.43*27

Filozofski fakultet, Sarajevo

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE IMENICA U AKTUELNIM PRAVOPISIMA BOSANSKOG, HRVATSKOG I SRPSKOG JEZIKA

Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi zadaje velikih problema nosiocima bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika (i ne samo njima), zato se toj problematici posvećuje velika pažnja u pravopisima.¹ U ovom radu govorit ćemo o pisanju imenica u aktuelnim pravopisima, tj. onima koji se već koriste u nastavnoj praksi, ali i drugdje. Usporedit ćemo *Pravopis bosanskoga jezika* Senahida Halilovića, Preporod, Sarajevo, 1995 (u daljem tekstu BP), *Hrvatski pravopis* trojice autora: Babić, Finka, Moguš, Školska knjiga, Zagreb, 1996 (u daljem tekstu HP) i *Pravopis srpskoga jezika*, koji su priredili M. Pešikan, J. Jerković i M. Pižurica, Matica srpska, 1993 (u daljem tekstu SP), ali i *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* iz 1960, Matice srpske i Matice hrvatske (u daljem tekstu P60). Naime, u Srbiji i Crnoj Gori od 1. januara 1997. godine primjenjuju se oba pravopisa. Priređivači SP, u uvodnoj riječi napominju da "svrha ovog priručnika (...) nije da opozove pravopisnu normu utvrđenu prvim Matičinim pravopisom (...) koji je 1960. godine Matica srpska zajedno s Maticom hrvatskom objavila kao objedinjeni srpskohrvatski pravopis; on tu normu samo osavremenjuje, doraduje i u potrebnoj meri prilagođava i popravlja, držeći se načela postojanosti i kontinuiteta srpske književnojezičke kulture i norme" (SP, 9). Čitalačkoj

¹ "Pravopisni problemi najviše se ispoljavaju u najnovijim slojevima složeničke i slične leksike, zato što se u njima najmanje dosledno ispoljavaju obeležja pretvaranja izraza (grupe reči) u jednu reč i tipične odlike složenica." (V.: *Pravopis srpskoga jezika*, M. Pešikan, J. Jerković i M. Pižurica (priređivači), Matica srpska, 1993, 82). Međutim, o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi, bez obzira na pravila koja je donio *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* iz 1960, Matice srpske i Matice hrvatske, uvijek se nešto dodavalo i tumačilo, čak odmah poslije pojave jedinstvenog pravopisa. Tako je Lj. Jonke o ovoj problematici objavio tri rada: *Kriteriji za odvojeno pisanje riječi*, *Kriteriji za sastavljeno pisanje riječi* i *Kriteriji za pisanje polusloženica* (v. knjigu *Jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965).

javnosti jasno se stavlja do znanja da je SP rađen po uzoru na P60. “Oslonac na P60 ogleda se ne samo u visokom stepenu održavanja njegove norme nego i u izričitom ukazivanju na odnos te ranije i sadašnje inovativne norme.” (SP, 9)

U bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku važi opće pravilo da se riječi pišu odvojeno, svaka za sebe, tj. da se razdvajaju bjelinama. Događa se da dvije riječi (ponekad i više) dugotrajnom upotrebom, međusobno sintaksički povezane, vrlo često srastu u jednu, složenu riječ.

Da li će se jedan skup riječi pisati sastavljeno ili odvojeno, zavisi u prvom redu od toga da li dvije riječi (ili više njih) čuvaju u skupu odlike posebnih riječi ili te odlike gube. U prvom slučaju treba ih pisati odvojeno, u drugom sastavljeno. Jedinice nastale od dviju ili više riječi mogu se pisati i s crticom. Tada crtica istovremeno spaja i razdvaja sastavne dijelove. Dakle, u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku riječi se pišu sastavljeno (složenice u najširem smislu), s crticom (polusloženice) i rastavljeno.

Da bi nastale složenice, moraju se ispuniti određeni uvjeti. Prvo, dijelovi rečenice moraju biti čvrsto sintaksički vezani i tako se dugo upotrebljavati. Otuda su složenice obično nekadašnje sintagme. Drugo, dijelovi koji ulaze u sastav složenice u toj vezi moraju imati novo, drugo značenje, a ne ono što znače kada stoje van te veze. Treće, dijelovi složenice, tj. sama složenica mijenja se i u glasovnom sklopu i u akcentu, što je još važnije za stvaranje složenice. Neke složenice nastaju zbog nepromjenljivosti jednog (prvog) dijela, ali i zbog nesamostalnosti pojedinih dijelova. U riječi *Slànkamēn* (naziv mjesta) prepoznatljiva je sintagma *slân kāmēn*, ali je došlo do promjene značenja i do svođenja akcenta na jedan.² U riječi *tamnozelen – tamnozelenog(a), tamnozelenom(e,u)* – oblik *tamno-* ostaje nepromijenjen. U riječi *rukopis* – nema posebnih riječi *ruko* i *pis* itd. U bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku problemi nastaju što u pojedinim slučajevima ne dolazi do formiranja složenica i pored toga što se ispuni neki od spomenutih uvjeta.

U bosanskoj, hrvatskoj i srpskoj pravopisnoj praksi postoje raznolika kolebanja i neujednačenosti, zato što neki spojevi riječi dobijaju karakteristike složenica, ali njihovi sastavni dijelovi, kad jače, kad slabije, zadržavaju karakter posebnih riječi. Problem nastaje npr. kako napisati *žiro račun*, *žiro-račun* ili *žiroračun*.

P60 to je regulirao tako što je dopuštao *žiro račun* i *žiro-račun*. Kako je sada u BP, HP i SP?

BP preporučuje složenicu *žiroračun*, HP polusloženicu *žiro-račun*. SP u pravilu 42 konstatira da se “naporedo sreću sva tri načina pisanja”: *žiro račun*, *žiro-račun* i *žiroračun*. U pravilu 51b (1) kaže da prednost treba dati odvojenom pisanju. Dakle, bez obzira na to što se u praksi mogu sresti sva tri načina pisanja, SP ih ne smatra ravnopravnim. Prednost daje odvojenom pisanju, jer tvrdi da ovdje nema prave potrebe za pisanjem crtice, ali zato što “treba poštovati i pravo autora”, dopušta da se ovakvi spojevi mogu pisati i s

² Složenica ima jedan akcent, kao i ostale riječi. Ali ima i onih koje imaju dva akcenta. Zato broj akcenata nije uvijek pouzdan znak da li nešto treba pisati kao jednu ili kao dvije riječi. Dva naglaska imaju superlativi *nâjnòvijiĭ*, *nâjpamètnijĭ*..., a u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku pišu se kao jedna riječ.

crticom (str. 95). To znači da se ne moraju poštovati prava onih autora koji pišu *žiroračun* kao jednu riječ, jer SP ovakav način pisanja ne preporučuje.

Nisu ovo jedine razlike.

Situacija je tako zamršena da su i sami autori pravopisa nudili različita rješenja u pravilima i pravopisnim rječnicima (ispitati BP *kreppapir* /u pravilima/ i *krep-papir* /u rječniku/; SP *nalivpero* /u rječniku/ i *naliv-pero* /u pravilima/, priznaje rješenje iz P60, HP *Rizvan-beg* i *Rizvanbeg* /u pravilima/, samo *Husein-beg* /u rječniku/ itd.).

Gdje se još razlikuju BP, HP i SP u sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi?

U bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku prisutne su brojne složenice. Neke su naslijeđene još iz praslavenske starine (*bezdan*, *crnoglav*, *Miroslav*, *ogradići*), neke su nastale u vrijeme staroslavenske pismenosti po ugledu na grčki jezik (*blagoslov*, *čovjekoljubac*), znatan broj složenih riječi nastao je pod utjecajem turskog jezika (*čorsokak*), puno ih je iz novije terminologije (*biografija*, *sociologija*) itd.³

Veliki broj složenih geografskih imena u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku piše se sastavljeno (*Carigrad*, *Međugorje*, *Beograd*, *Suvobor*). Ukoliko se sastavni dijelovi takvih imena mijenjaju po padežima i zadržavaju svoje akcente, onda se pišu rastavljeno (*Bijelo Polje*, *Velika Kladuša*, *Babina Greda*). Događa se, ipak, da neka geografska imena čuvaju akcenat posebnih riječi, ali se istovremeno u njima osjeća težnja objedinjavanju akcenta. BP, HP i SP pisanje takvih geografskih imena različito reguliraju. Jedni (BP) smatraju da riječi koje ulaze u sastav kakvog geografskog imena čuvaju akcenat posebnih riječi, drugi (HP) ostaju pri tome da se još uvijek čuvaju akcenti posebnih riječi, ali i da se osjeća i težnja objedinjavanju akcenta, treći (SP) tvrde da je akcenat objedinjen, ali tu i tamo još ponegdje zadržava ime geografskog pojma s posebnim akcentom svakog od dijelova. Tako u BP imamo *Banja Luka*, u HP *Banja Luka* i *Banjaluka*, u SP *Banja Luka* i (češće) *Banjaluka*. Ali, BP i SP apsolutno ravnopravni smatraju *Danilovgrad* i *Danilov Grad* (HP nema ovog toponima). Obje sastavnice mogu biti promjenljive, što automatski povlači rastavljeno pisanje. Isto bi se moglo reći i za *Banju Luku*, no vidimo da se prema pisanju ovog toponima pravopisci odnose različito.

Prvi dio toponima s područja drugih slavenskih jezika često je promjenljiv, pa se i oni pišu kao dvočlana imena (npr. u BP *Karlovi Vari*, ali u SP *Karlove Vari*).

P60 domaća imena naselja s nepromjenljivim, nesraslim prvim dijelom normirao je s crticom, kao polusloženicu. Isto rješenje ostavio je BP. HP utvrđuje pravilo da se rastavljeno pišu "i ona dvočlana imena naseljenih mjesta kojima je prvi dio apozicija ili riječ u apozicijskoj službi" (Pravilo: 273). SP u ovakvim slučajevima daje prednost odvojenom pisanju "u interesu jednoobraznosti", ali još uvijek, kao važeće, ostavlja i rješenje P60. Kako to izgleda, pokazat ćemo na nekim primjerima.

U BP imamo polusloženice *Ivanić-Grad* (nema *Mrkonjić-Grad*), *Kotor-Varoš*, *Herceg-Nov*i, *Han-Pijesak*, *Kulen-Vakuf*, *Skender-Vakuf*, *Tomislav-Grad*; u HP dvije riječi ili složenicu: *Ivanić Grad*, *Mrkonjić Grad*, *Kotor Varoš*, *Herceg Novi*, *Han Pijesak*, *Kulen Vakuf* (nema *Skender-Vakuf*), ali *Tomislavgrad*. U hrvatskim "imenima naseljenih mjesta, kao zasebnoj kategoriji, nikada se ne piše spojnicom". (Pravilo: 273)

³ Šire o tome, v. SP, Pravilo: 43.

SP daje prednost odvojenom pisanju: *Ivanić Grad, Mrkonjić Grad, Kotor Varoš, Herceg Novi, Han Pijesak, Kulen Vakuf, Skender Vakuf*, što znači da još uvijek ostavlja i pravilo P60, da ovakva imena imaju polusloženički karakter, tj. da se mogu pisati s crticom: *Ivanić-Grad, Mrkonjić-Grad, Kotor-Varoš, Herceg-Nov, Han-Pijesak, Kulen-Vakuf, Skender-Vakuf*.

Prema BP i HP (i P60) treba pisati *Austro-Ugarska* kao polusloženicu, jer oba člana čuvaju svoj naglasak, a ne mijenja se prvi član. SP (kao i P60, BP, HP) ostavlja isto, ali napominje da se u praksi često upotrebljava i složenica *Austrougarska*, i zaključuje da je realno priznati dubletizam "iako je logičnije spojeno pisanje, jer se ceo spoj uzima kao ime države u kom se sastavnice uzimaju objedinjeno bez smisaonog suprotstavljanja". Ustvari, ovdje nema razlike kao u pridjeva *austrougarska flota : austro-ugarski odnosi*. (Pravilo: 48f/1/)

Dakle, isti toponimi, prema pravilima BP, HP i SP, pišu se različito.

Iako je prvi dio nepromjenljiv, mnoga strana imena, prema BP, HP i SP, treba pisati kao dvije riječi: *Abu Dabi, San Marino* (BP); *Abu Dhabi, Addis Abeba, San Marino* (HP); *San Marino, Adis Abeba* (SP), ali u BP i SP nalazimo *Hongkong* i *Hong Kong*, HP samo *Hong Kong*; u BP *New York* (*Njujork*), u HP *New York*, u SP *Njujork* (engl. *New York*).

Ovdje, ipak, postoji razlika. BP jednostavno navodi pravilo da se slična imena "iz drugih jezika pišu kao dvije riječi" (Pravilo: 133); HP kaže da se "mnoga strana dvočlana zemljopisna imena pišu rastavljeno jer se tako pišu i u tuđem jeziku" (Pravilo: 274), a SP preporučuje da se "strana imena ne pišu s crticom, iako su prve sastavnice nepromjenljive (...) odvojeno pišemo i imena kad su preuzeta iz jezika u kojima se pišu polusloženički (...), ako pak imena pišemo izvorno, prenosimo i njihovu ortografiju". (Pravilo: 57c) Navode transkribirano *Rolan Garos, Klermon Feran*, i u originalu *Roland-Garros, Clermont-Ferrand* itd. BP i HP nemaju ovakvih primjera ni u pravilima ni u rječnicima.

U BP, HP i SP data su drugačija rješenja i u drugim vidovima geografskih imena, prije svega u pisanju imena planina i drugih reljefnih oblika (oronima).

U BP su polusloženice *Šar-planina, Kučaj-planina, Ivan-planina, Ivan-sedlo, Konjuh-planina* (samo *Grmeč, Lovćen*), ali *Bilogora*.

HP nema svih ovih zemljopisnih imena, a kao polusloženice navodi sljedeće: *Ivan-planina, Dilj-gora*, koje je pjesničko (pored *Dilj, Grmeč*) i, kao BP, *Bilogora*.

SP prvo napominje da je P60 normirao polusloženičko pisanje: *Šar-planina, Kučaj-planina, Grmeč-planina* (pored *Grmeč*), *Dilj-gora* (pored prostog *Dilj*), *Ivan-planina, Bilo-gora*. SP sada kaže da je *Bilogora* bolje nego *Bilo-gora* (kao *Zelengora*), prednost daje crtici u pisanju oronima *Šar-planina*, a za ostala imena kaže da se mogu pisati odvojeno: *Kučaj planina, Grmeč planina* (običnije *Kučaj Grmeč*), *Ivan planina, Ivan sedlo*, SP jednostavno daje prednost odvojenom pisanju.

Razlike su prisutne i u pisanju mikroojkonima (imena manjih naselja).

U BP stoji *Čengiç-Vila*, SP prednost daje odvojenom pisanju *Čengiç Vila*. Zatim, glavni trg u Sarajevu BP i HP navode kao jednu riječ *Baščaršija*, SP kao složenicu i kao polusloženicu: *Baščaršija* i *Baš-čaršija*.

BP, HP i SP kao složenice pišu imena stanovnika dobijena prema naseljenim mjestima, bez obzira na to kako se ta imena pišu: *Bjelopoljac* (: *Bijelo Polje*), *Banjalčanin* (: *Banja Luka* /BP/), *Banjalučanin* i *Banjolučanin* (: *Banjaluka* i *Banja Luka* /HP i SP/).

BP i HP prave razliku između složenice *Angloamerikanci* i polusloženice *Anglo-Amerikanci*. Složenica ima značenje “Amerikanci engleskog porijekla”, a polusloženica znači “Englezi i Amerikanci”. BP i HP ostaju pri rješenju koje je dao P60. SP ostavlja to rješenje, ali smatra da “nije pogrešno ni spojeno pisanje *Angloamerikanci* i kad se misli na Engleze i Amerikance. (...) Ovo treba priznati kao dublet i poštovati opredjeljenje autora”. (Pravilo: 48c)

U bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku muške i ženske osobe mogu imati dvostruka imena ili dvostruka prezimena. Pisanje takvih imena i prezimena predstavlja pravopisni problem, kao i pisanje prezimena u koautorskim vezama i nekim drugim specifičnim vezama.

Kao zasebne riječi BP i HP pišu dvostruka muška prezimena, jer se oba prezimena mijenjaju: *Avdo Karabegović Hasanbegov*, gen. jd. *Avde Karabegovića Hasanbegova* (BP); *Andrija Kačić Miošić*, gen. jd. *Andrije Kačića Miošića* (HP).

Dvostruka prezimena ženskih osoba⁴ u BP i HP povezuju se crticom, bez obzira na to da li se drugo (ili oba) prezimena mijenjaju ili ne mijenjaju: *Almasa Defterdarević-Muratbegović*, gen. *Almase Defterdarević-Muratbegović*; *Hasnija Muratagić-Tuna*, gen. *Hasnije Muratagić-Tune*; *Ivana Brlić-Mažuranić*, gen. *Ivane Brlić-Mažuranić*; *Milka Ružić-Jakovina*, gen. *Milke Ružić-Jakovine*.

SP ima isto pravilo kada se radi o pisanju dvostrukih ženskih prezimena. Ona se redovno pišu s crticom: *Anica Savić-Rebac*, gen. *Anice Savić-Rebac*; *Vera Gazivoda-Petrović*, gen. *Vere Gazivode-Petrović*. Međutim, SP preporučuje pisanje s crticom i muških udvojenih prezimena “domaćeg tipa ako prvi deo ostaje nepromenljiv” (*Mihajlo Polit-Desančić*) (Pravilo: 56a). Ostala dvodijelna domaća prezimena u kojima je prvi dio promjenljiv (navodi samo muška) SP piše bez crtice (*Andrija Kačić Miošić*, *Nikola Šubić Zrinski*, isto kao BP i HP).

Nadimak koji stoji iza prezimena, po pravilima ovih pravopisa, piše se bez crtice: *Fadila Odžaković Žuta*, *Marin Držić Vidra*, *Miodrag Petrović Čkalja*.

BP i SP navode i pravila o pisanju nadimka iza ličnog imena, ali pravila se razlikuju. BP istim pravilom obuhvata i nadimak + ime. Dakle, prema BP, i ime + nadimak i nadimak + ime treba pisati bez crtice, nezavisno od toga da li se po padežima mijenja jedan ili oba dijela: *Musa Ćazim Ćatić*, *Mehmed Meša Selimović*. Prema pravilima SP, ako nadimak dolazi iza ličnog imena, kao njegova zamjena, za ime (ispred) veže se crticom, a ne crticom (*Milosav – Mija Aleksić*).

⁴ HP i SP napominju da takva prezimena nastaju “zduživanjem očeva i muževa prezimena ili obrnuto” (HP, pravilo: 277), odnosno prezimena po rodu i onog stečenog udajom (SP, pravilo: 56a) što ne mora uvijek biti tačno. Dva prezimena žena može imati prema plemenu (šire prezime), ocu (uže) i treće, po mužu (*Marija Dražica-Matković-Bokatić* /ime žene sa Hvara/), ili zadržati svoje (po ocu), dodati očuhovo i još prezime po mužu (*Aida Gegić-Pirnat-Akšamija* /žena iz Sarajeva/).

Dva prezimena u istoj funkcionalnoj vezi, koautorska imena, povezuju se, prema BP, odmaknutom crtom (*vlada Cvetkovića – Mačeka*); prema HP, spojnicom (tj. crticom, a ne crtom), npr. *Broz-Ivekovićev rječnik, Siemens-Martinova peć*. SP kaže da se vezuju crticom, ali je opravdanije pisati crtu. Dalje, SP uvodi dva pravila. Primaknutu crtu treba pisati ako su prezimena jednočlana (*Broz-Ivekovićev rječnik*), a ako su imena višečlana, crta se izdvaja bjelinama (*rečnik S. Ristića – M. Kangrge*).

BP u dijelu o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi naročitu pažnju posvećuje pisanju dvočlanih arapskih imena (pišu se kao polusloženice: *Ibn-Hišam* /ako imaju određeni član, također se pišu kao polusloženice: *Abdul-Muttalib/*). SP govori uopće o imenskim sastavnicama koje se pišu odvojeno i kad nemaju posebnu promjenu: *U Tanta*, ali, pod utjecajem izvornog pravopisa, dopušta da se neka prezimena pišu polusloženički: *Tuluz-Lotrek* (: *Toulouse-Lautrec*). Naročitu pažnju posvećuje ruskim dvojnim prezimenima, ona se pišu s crticom i onda kada njihov prvi dio zadržava promjenljivost: *Saltikov-Ščedrin* (gen. *Saltikova-Ščedrina*). Međutim, dodaje, “treba znati da izvorni pravopis dosledno prenosimo samo kad izvorno pišemo tuđa imena, a u prilagođenom pisanju slobodno primenjujemo svoje pravopisne uzuse, samo što na njih katkad spontano utiče pisanje u izvornom jeziku.” (Pravilo: 56b)

Prema pravilima BP, HP i SP, i P60, kao složenice pišu se lična imena s nekadašnjim titulama *aga* i *beg*. Spomenute titule postale su njihov sastavni dio, potpuno su srasle s imenom. Njima se često izražava prisnost i poštovanje: *Mehaga, Alaga, Đulaga, Murataga; Junuzbeg, Huseinbeg, Ibrahimbeg*.

Prezimena izvedena od imena s titulama *aga, beg* i sl. postaju prave složenice: *Alagić, Bilalbegović, Bećiragić, Muratagić, Muratbegović, Omeragić, Redžepagić, Rizvanbegović*.

(Prezimena koja se izvide od dvočlanog izraza, prema BP, HP i SP, pišu se spojeno: *Hadžiomerović, Hadžiomerbegović*. SP uvažava “i odstupanja ako su postala uzus nosilaca i odgovarajuće sredine /npr. *Cincar-Marković*”. /Pravilo: 56e/)

U BP i SP izdvajaju se imena historijskih ličnosti uz koja stoje ovakve titule, ali BP ih bez izuzetka piše s crticom, tj. kao polusloženice: *Hasan-aga, Smail-aga (Čengiće), Gazi Husrev-beg, Isa-beg (Ishaković), Mehmed-beg (Kapetanović), Safvet-beg (Bašagić)*.

SP uz neka historijska imena crticom ne stavlja, piše ih kao jednu riječ, jer smatra da “treba poštovati izražajni običaj tamo gde se stvorio” (Pravilo: 55a), pa preporučuje da se samo spojeno piše *Skenderbeg (Kastriot i Crnojević), Ivanbeg (Ivan Crnojević), a Husein-beg Gradašević, Smail-aga Čengiće*, jer je u njima “običnije polusloženičko pisanje”. SP tvrdi da za “ova dva formanta realno vlada dubletizam spojenog i polusloženičkog pisanja (...) Inače se teži pravilu da se crtica piše za stvarno titulisanje, a da se za ekspresivno proširenje imena primenjuje spojeno pisanje”. (Pravilo: 55a)

HP to rješava jednostavno. Ako iza imena (ne spominje historijska) stoje “pridjevci istočnjačkoga podrijetla (...) s imenom koje se ne sklanja vezuje ih spojnica”, kao jednu riječ treba ih pisati samo onda kada su takvi “pridjevci” potpuno srasli s imenicom. (Pravilo: 280)

Kada iza imena stoji imenica *paša*, njom se određuje funkcija (zvanje), onda se, prema ovim pravopisima, ova titula za ime veže crticom: *Ali-paša* (*Rizvanbegović* /BP/), *Mehmed-paša* (HP), *Omer-paša* (P60).

U BP, HP i SP i druge se orijentalne titule pišu s crticom kad se nađu iza nepromjenljivog imena: *Ajni-efendija* (BP), *Edhem-efendija* (HP), *Jusuf-efendija* (SP); *Nasrudin-hodža* (BP), *Nasredin-hodža* (HP), *Nasradin-hodža* (P60).

Interesantno je napomenuti da BP i HP kao jednu riječ pišu *Hasanaginica* (gdje je nosilac titule *Hasan-aga*), a SP, uz riječ *Hasanaginica*, dopisuje komentar "bolje nego *Hasan-aginica*", što znači da ne isključuje ni polusloženički način pisanja.

Kada ispred ličnog imena stoji neka riječ, obično strana, kojom se označava titula, zvanje, ili neki prigodni i profesionalni nadimak, tipa *don*, *fra*, *kir*, *hadži*, *efendi* i sl., onda se ona prema ovim pravopisima piše odvojeno: *don Zvonko*, *fra Petar*, *kir Janja*, *hadži Ibrahim* (BP); *fra Grgo Martić*, *don Frane Bulić* (HP), nema primjera za *efendi* i *kir*; *don Luka*, *fra Brne*, *kir Janja*, *hadži Toma*, *efendi Mita* (SP).

Leksički nepromjenljiv dio može biti dio imena, i tada se, normalno, piše odvojeno i velikim početnim slovom: *Hadži Lojo*, *Hadži Hamid Svrzo* (SP), *Hadži Lojo*, *Hadži Omer* (HP), *Hadži Prodan* (SP).

Ispred imena u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, kao znak određenog stava (poštovanja) govornog lica prema osobi o kojoj se govori, upotrebljavaju se razni prigodni, profesionalni, srodnički i slični nazivi. BP ih u nominativu piše bez crtice, u ostalim oblicima dvojako, zavisi od promjenljivosti. S crticom, kad se ne mijenja prvi dio, bez crtice, kad prvi dio zadržava promjenu: *majstor Hasan*, gen. *majstor-Hasana* ili *majstora Hasana*; *tetka Hata*, gen. *tetka-Hate* ili *tetke Hate*.

HP ne daje posebna pravila, u rječniku smo našli *čiča Mata*, gen. *čiće Mate* i *čič-Mata*, gen. *čič-Mate*; *gospar Lukša*, gen. *gospara Lukše*.

SP preporučuje pisanje ovakvih spojeva bez crtice i s crticom, bez obzira na promjenljivost ili nepromjenljivost prvog dijela: *kuma Milica*, gen. *kuma Milice* i *kuma-Milice* (pored *kume Milice*); *majstor Petar*, gen. *majstora Petra* i *majstor Petra* (pored *majstor-Petra*); *gospa Živka*, dat. *gospa Živki* (i *gospa Živki*, *gospa-Živki*).

Dvočlani vojnički činovi u BP, HP i SP pišu se različito; u BP kao jedna riječ – *generalpukovnik*, u HP rastavljeno – *general pukovnik*, u SP kao polusložnica – *general-pukovnik* (P60), *general-major* (SP).

Pitanje spojenog, polusloženičkog i odvojenog pisanja riječi nijedan pravopis nije riješio dokraja. Građa je obimna i raznovrsna, a poseban problem predstavlja njeno stalno uvećavanje. Svakodnevno se obrazuju nove raznorazne kombinacije. Zato BP, HP i SP nisu uspjeli iscrpno normirati sve slučajeve. Vidjeli smo da ovi pravopisi nude dosta istih pravila, ali ima i dosta razlika. Gotovo bez izuzetka, ovi pravopisi preporučuju da se sastavljeno pišu imenice nastale srastanjem dviju riječi koje su izgubile svoje značenje, dobile novo, jedinstveno značenje i jedinstven akcenat (*suncokret*, *raspikuća*, *kolodvor*, *robovlasnik*, *biblioteka*, *trilogija*, *antropologija*, *maloljetnik*, *gulikoža*, *maloprodaja*, *visokogradnja*, *vodovod*, *zubobolja* itd.).

Ali, BP smatra složenicama i riječi *kalcijkarbonat*, *ugljendioksid*.

HP u *Predgovoru pravopisnomu rječniku* kaže da se “kemičari nisu složili u normiranju kemijskih spojeva”⁵, i dodaje da za hrvatski književni jezik nije prihvatljiv imenički tip polusloženice *željezo-oksid*, *srebro-oksid*, *aluminij-oksid*, skreće pažnju na to da postoje kolebanja, najčešće u tvorbi pridjeva od hemijskih počela. A objašnjavajući pisanje imenica, daje pravilo da se sastavljeno pišu imenice koje u prvom dijelu imaju strani prefiks (*superoksid*). U rječniku nalazimo *ugljikovodik*, što znači da se radi o složenicama (kao u BP).

SP iznosi stav da u općem izrazu “ostaje za slobodnu ocenu koje ćemo spojeve posebnih reči identifikovati kao tešnje ili napola srasle i pisati ih s crticom. U pojedinim delatnostima i specifičnim terminologijama ustanovljavaju se i profesionalni uzusi ili se stvara običajna norma” (Pravilo: 50d). U hemijskoj terminologiji spojevi ovog karaktera sistemska su pojava. Napominje se da je P60 naveo samo primjer *ugljen-dioksid*, za što drži da je opravdano baš takvo, polusloženičko pisanje, zato što se prvi dio osjeća kao nesamostalan formant, pa preporučuje isto rješenje koje je dao P60: *ugljen-monoksid*, *ugljen-tetrahlrid*. Ali u drugim slučajevima prednost daje polusloženičkom načinu pisanja: *kalcijum-karbonat*, *ugljen-dioksid*, *sumpor-dioksid* i sl., mada se u tekstovima, kažu, sreće i odvojeno i spojeno pisanje (*sumpor dioksid*, *sumpordioksid*). Dakle, preporučuje se pisanje s crticom, što nije isto kao u BP i HP.

Prema BP, HP i SP stari spojevi (domaća obrazovanja) s nesamostalnim prvim dijelom (formantom) pišu se spojeno: *bezvjernik*, *nečovjek*, *nevrijeme*, *neistina*, *pomajka*, *poočim* i sl.

Sastavljeno se pišu i imenice kojima je prvi dio strani prefiks: *asimetrija*, *agrotehnika*, *mikroorganizam*, *elektrotehnika*, *elektroprivreda*, *psihoanaliza*, *supertvrđava*, *superspektakl*, *supersila*, *ultrazvuk*, *viceadmiral*, *videokaseta*, *videoteka* itd. Ovdje ćemo se zadržati na formantu (prefiksoidu) *video*.

Naveli smo dvije riječi koje se u BP, HP i SP pišu kao jedna – *videokaseta* i *videoteka*. BP i HP sve riječi s formantom *video* pišu kao složenicu. Tako nalazimo i *videoklub*, *videorekorder*, *videoprogram*. SP smatra da je sastavljeno pisanje formanta *video* opravdano samo kad je druga sastavnica nesamostalna (*videoteka*, *videografija*, *videofil*), a u ostalim slučajevima dopušta dubletizam, tj. rastavljeno i polusloženičko pisanje, s tim što uzima obično opravdanije rastavljeno pisanje, kao *video klub*, *video oglasi*. Za tješnje spojeve, po mišljenju autora SP, logičnije je polusloženičko pisanje, kao *video-rikorder*, *video-projekcija*, ali SP dopušta i *video rikorder*, *video projekcija*.

Pravopisni problem predstavljaju i spojevi riječi koje u svom prvom dijelu imaju prefiksoide *auto-*, *moto-*, *foto-*, *radio-*, *kino-*, *avio-*, *audio-*, i još mnoge druge. Naime, u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku sve su prisutnije složenice s tzv. prefiksoidima.⁶ Riječ je o tvorbenim elementima koji kao prvi član ulaze u sastav modernih složenica, koje nastaju uglavnom u nauci i tehnici. Najčešće su grčkog i latinskog porijekla, sastavljeni od dva, rjeđe tri, sloga. Nastaju na taj način što se od neke klasične riječi obrazuju složenice u

⁵ Str. 150.

⁶ Termin istaknutog italijanskog lingviste Bruna Miljorinija, *Saggi sulla lingua del Novecento* (Migliorini B.), Firenca, 1941 (i više kasnijih izdanja). B. Miljorini prefiksoide je proučavao na materijalu savremenog italijanskog jezika, ali i drugim evropskim jezicima, i zaključio da se radi o međunarodnoj pojavi. Preuzeto od I. Klajna, *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000, 121.

kojima se završetak zamjenjuje spojnim vokalom, tako dobiven prvi dio dalje se upotrebljava za stvaranje novih složenica (npr. od grčkog *psyché* nastale su složenice *psihologija*, *psihodrama*, *psihotest*, *psihosocijalan*...). Zato što služe za obrazovanje nizova riječi, nazvani su prefiksoidima, slični su prefiksima, "ali dok prefiksi imaju uopšteno, više 'relaciono' nego 'leksičko' značenje, prefiksoidi zadržavaju značenje *c e l i h* reči (u datom primeru 'duša')".⁷ Granica između "strukturnog" značenja svojstvenog afiksima i "leksičkog" značenja kakvo se očekuje od prefiksoida vrlo je neodređena i nejasna. M. Minović, npr., prefiksoidima smatra oblike *ultra*, *super*, *pseudo*,⁸ a I. Klajn prefiksima.⁹ Termin prefiksoidi podjednako se upotrebljava za slobodne i vezane morfeme. Jedni postoje kao samostalne imenice (*auto*, *kino*, *radio*), drugi su samo dijelovi složenica (*bio-*, *elektro-*), ali se i jedni i drugi javljaju u složenicama ili polusloženicama (imeničkim, pridjevskim, priloškim, a nešto rjeđe i glagolskim). Prefiksoidi predstavljaju novu obličku kategoriju. Stoje na sredini između afiksa i riječi, između morfema i leksema. Izuzimajući mali broj imenica istog oblika kao i prefiksoida (*auto*, *radio*), I. Klajn upotpunjuje definiciju prefiksoida. Tvrdi da ne pripadaju nijednoj vrsti riječi, jer nisu riječi, iako ih leksikografi tretiraju posebnim jedinicama. Rječnici, posebno pravopisni, nisu u stanju, iz objektivnih razloga, navesti sve riječi koje se s nekim prefiksoidom mogu sresti u različitim vrstama tekstova, odnosno funkcionalnih stilova, to je ustvari nemoguće. A kada se neki pisac ili lingvist opredijeli za pisanje složenice ili polusloženice, "on time, jasnije nego ma kakvim teorijskim izlaganjem, pokazuje kako oseća i analizira odnos delova u njoj".¹⁰ Prema broju primjera koje nalazimo u pravopisnim rječnicima BP, HP i SP, može se reći da su autori težili da unesu što više složenica i polusloženica s prefiksoidima u prvom dijelu, baš zato da bi pokazali koje spojeve treba pisati sastavljeno a koje s crticom.

BP i HP pišu kao složenice sve riječi koje u prvom dijelu imaju *auto*: *autobiografija*, *autosugestija*, *autoportret*, *autoelektričar*, *autoput*, *automehaničar*, *autotrka*, *autodijelovi*, *autoškola*, *autotablice* i sl. SP kao jednu riječ piše spojeve u kojima *auto* znači *samo* (*autobiografija*, *autoportret*), i kada je drugi dio nesamostalan (*automobil*, *autostrada*). Napominje da je P60 neopravdano normirao *auto-strada* i *auto-put*. Kaže da je *autoput* prava složenica. Ali SP ima i drugačijih rješenja. Tako u nekim slučajevima prednost daje spojenom pisanju (*autoelektričar*, *autolimar*, *automehaničar*), što znači da se navedene imenice mogu pisati i s crticom. U drugim slučajevima prednost daje polusloženicama (*auto-reli*, *auto-trke*, *auto-dijelovi*, *auto-prevoz*, *auto-farovi*). Za slučajeve u kojima daje prednost spojenom pisanju i one gdje prednost daje pisanju s crticom, SP ostavlja pravo autoru "da sam oceni pretežni karakter spoja", tj. da piše kako misli da je ispravno. (Pravilo: 49e/1,2/)

⁷ O prefiksima i prefiksoidima, odnosno njihovim razlikama, pisao je P. Rogić u radovima *Funkcija predmetka u stvaranju novih riječi i značenja*, Jezik IX, Zagreb, 1961-1962, 106-111, i *Prinos mrtvih klasičnih jezika tvorbi kompozita u savremenim živim jezicima*, Jezik IX, Zagreb, 1961-1962, 129-132.

⁸ *O osnovama savremenih srpskohrvatskih normi u vezi s pisanjem složenica*, Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, III, 1976, 221-234.

⁹ *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000, 121.

¹⁰ I. Klajn, *Lingvističke studije*, 122.

Mislimo da je dobro što su autori BP, HP i SP odustali od rješenja koje je nudio P60. Za odrednicu *auto* P60 je objašnjavao da se piše sastavljeno kada znači *samo*, a kada je skraćeno od *automobil*, s crticom, ali i dodavao, da se *auto* i “u ovakvim slučajevima piše zajedno kada je samo jedan akcenat, i to prenesen na prvi dio složenice, npr.: *autòdrom*”. Ostalo je nejasno na osnovu čega su se autori P60 opredijelili za crticu u slučajevima u kojima *auto-* znači *automobil* – da li zato što je *auto* tada skraćenica ili zato što može biti i samostalna imenica? I. Klajn smatra da izuzetke kao *autodrom* ne možemo tumačiti na osnovu akcenata, jer je akcenat nepouzdan i promjenljivo mjerilo. Ovakve riječi pišu se bez crtice zato što njihov drugi dio ne postoji kao zasebna riječ (*-drom*). Rješenje koje nude BP i HP odgovara stanju u većini zapadnoevropskih jezika (svi prefiksoidi tretiraju se jednako, bez obzira na značenje i samostalnu ili nesamostalnu upotrebu, i svi se pišu bez crtice).¹¹ Prefiksoid *auto-* u značenju *automobilski* razlikuje se semantički, ne i strukturno, od prefiksoida *auto-* kada znači *samo*. Ako se prefiksoid *auto-* posmatra dijahronijski, “onda su ta dva ‘*auto-*’ i po značenju povezana, jer i automobilsko značenje dolazi u krajnjoj liniji od značenja ‘*samo-*’ (*auto-mobilis*, samokretan)”.¹²

Smatra se da su, uvjetno rečeno, novi prefiksoidi obično korijeni riječi koji su ranije bili prisutni u malom broju učenih složenica i njihovih izvedenica, a sada postaju veoma produktivni, spajaju se s domaćim i stranim osnovama. Takve promjene začinju se po pravilu u engleskom i francuskom jeziku, a zatim, posredstvom štampe i televizije dopiru i do nas. To se može ilustrirati jednim primjerom. P60 bilježi samo jednu riječ, i od nje izvedenice, koja u svom prvom dijelu ima prefiksoid *moto-* (*motocikl*). BP i SP sadrže ih znatno više i objašnjavaju kako ih treba pisati, ali njihova objašnjenja nisu identična.

BP kao složenice piše riječi koje u svom sastavu imaju *moto-* (*motocikl*, *motokros*, *mototрка*, *motospport*, *motoprikolica*). HP nema primjera kojima bi pokazao pisanje ovih spojeva. SP nekada preporučuje spojeno pisanje (*motocikl*, *motopark*, *motopumpa*), a nekada prednost daje pisanju s crticom (*moto-kros*, *moto-trke*, *moto-guma*). Ovaj prefiksoid može se naći s prefiksoidom *auto-* i tvoriti dvostruki prefiksoid, tako nastaje struktura gotovo nepoznata u domaćim složenicama. U spoju se nađu tri elementa, od kojih dva, međusobno ravnopravna, kvalificira treći. BP i SP nude isto rješenje: *Auto-moto savez Bosne i Hercegovine*, *auto-moto društvo*, tj. pisanje crtice između dva ravnopravna prefiksoida.

Kao složenice BP i HP pišu riječi koje u prvom dijelu imaju *foto-*, bez obzira na različito značenje (“i kada označava vezu sa *svjetlom* i kada predstavlja skraćenu oznaku za *fotografija*” /BP, pravilo: 119/). U rječnicima i pravilima navedeno je puno primjera (*fotografija*, *fotočelija*, *fotohemija* /BP/, *fotokemija* /HP/, *fotoreporter* i sl.). SP ovakve spojeve piše na tri načina: jedne kao složenice (*fotografija*, *fotočelija*, *fotohemija*), u drugima daje prednost spojenom pisanju, jer se radi o ustaljenim spojevima (*fotomontaža*, *fotoreporter*), a u trećima, koje shvata kao slobodne veze dviju leksičkih jedinica, okazionalne,

¹¹ V: E. Barić i D. Malić, *O problemima polusloženica*, Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, III, 1976, 245-258.

¹² V: I. Klajn, *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000, 127.

daje prednost polusloženičkom pisanju (*foto-materijal, foto-atelje, foto-izložba*), ali za druge i treće slučajeve ostavlja autoru da sam procijeni karakter spoja i da ih piše po sopstvenom nahođenju. P60 imao je dva rješenja: kada *foto* "znači svjetlost", trebalo je pisati sastavljeno (*fototerapija*), a s crticom "kad je skraćenica od riječi *fotografija* ili od njezinih izvedenica" (*foto-amater, foto-klub*). Zašto je to tako, nije baš jasno. Upitno je da li postoji *foto* kao posebna riječ. Očito autorima P60, kasnije i SP, mjerilo za pisanje crtica u ovakvim spojevima nije bila samostalnost morfema *foto*, već znanje o tome da je ovaj morfem nastao putem skraćivanja, što su, nema sumnje, imali u vidu autori BP i HP, i odlučili sve riječi s ovim morfemom pisati kao složenice.

BP i HP sastavljeno pišu imenice u kojima je prvi dio riječ *radio* (*radioaktivnost, radioterapija, radioastronomija, radiofonija, radioaparat, radiomehaničar, radiotehničar, radiostanica, radioprogram, radioigra* i sl.), tj. i kada se odnosi na *zrake* i *zračenje* i na komunikaciono sredstvo.

Veoma detaljno ovim osamostaljenim prefiksoidom bavi se SP. U njemu nalazimo neka drugačija rješenja u pisanju riječi s formantom *radio*. Preporučuje da se sastavljeno pišu spojevi kojima se ovaj formant odnosi na *zrake* i *zračenje* (*radioaktivnost, radioterapija*). Tehničke i stručne termine gdje se *radio* odnosi na prirodne i vještačke elektromagnetne talase, ali i na *radio* kao komunikaciono sredstvo, prema SP, treba pisati s crticom. Ali kako se u praksi često sreću brojni primjeri napisani kao jedna riječ, SP smatra da ni to nije jezički pogrešno, i daje prednost polusloženičkom pisanju (*radio-tehničar*, nije pogrešno ni *radiotehničar, radio-stanica* /i/ *radiostanica* /, *radio-aparat* /i/ *radioaparat* /). Prednost daje odvojenom pisanju za programske jedinice i okazionalne spojeve (*radio program, radio igra, radio škola, radio oglasi* i sl.). U ovim spojevima, tvrde autori SP, riječ *radio* potpuno se osamostalila, ona znači glasilo, komunikaciono sredstvo, osjeća se kao posebna riječ, zato je bolje odvojeno pisanje. Ipak, SP dopušta i pisanje s crticom (*radio-program, radio-igra*).

BP, HP i SP odvojeno pišu riječ *Radio* kada se njom označava ustanova, glasilo, radiostanica (*Radio Bosne i Hercegovine, Radio Tuzla, Radio Zagreb, Radio Beograd*).

Formant *kino* BP i HP u spojevima s drugim riječima pišu sastavljeno (*kinoteka, kinopredstava, kinosala, kinoaparat, kinokamera, kinoklub*). SP neke riječi piše spojeno, kao BP i HP (*kinoteka, kinofikacija*), a u ostalim slučajevima preporučuje pisanje crtice (*kino-predstava, kino-sala, kino-program, kino-ulaznica*).

BP i HP riječi s prefiksoidom *avio-* pišu kao složenice (*aviohangar, aviomehaničar, aviomaterijal, avionapad*). SP neke piše spojeno (*aviostrada*), u nekim slučajevima prednost daje spojenom pisanju, ali, poštujući pravo autora da sam ocijeni karakter spoja, dopušta i polusloženičko pisanje (*avioflota* i *avio-flota, aviopark* i *avio-park*), a u nekim slučajevima prednost daje polusloženičkom pisanju (*avio-hangar, avio-materijal, avio-karta, avio-putnici*), što zavisi od objedinjenosti akcenta i značenja.

Malo je primjera s prefiksoidom *audio-*. SP (i P60) ne sadrže niti jednu jedinu riječ s ovim prefiksoidom. BP i HP imaju malo primjera, svi su napisani kao složenice (*audiovizualan, audiovizuelan* /BP, HP/, *audiometrija, audiotehnika* /HP/).

Novijim prefiksoidima smatraju se *socio-*, *disko-* i *porno-*, ali BP, HP i SP njihovom pisanju ne posvećuju podjednaku pažnju. S prvim prefiksoidom BP bilježi riječi *sociolog*,

sociologija i *sociokulturni*; HP *sociologija* i *sociološki*; SP *sociolingvistika*, *sociologija*. S drugim prefiksoidom BP i HP navode *diskoklub* i *diskoteka*, SP samo *diskoteka*. Međutim, samo BP navodi primjere s prefiksoidom *porno-* (*porno-literatura*, *porno-film*, *pornografija*, *pornografski*). Budući jezikoslovci morat će se pozabaviti još mnogobrojnim složenicama ovoga tipa, treba odrediti kako pisati *socio-drama*, *disko-sastav*, *disko-zvuk*, *porno-časopis*, *porno-zvijezda*, *porno-lokal*, *porno-roman*, *porno-producent*... ili *sociodrama*, *diskosastav*, *diskozvuk*, *pornočasopis*..., kao polusloženicu ili kao složenicu? Mogu nam se mnoge i ne dopadati, ali one se realno već upotrebljavaju u zabavnoj štampi ili drugdje.¹³ U svim pravopisima kao jedna riječ piše se *ekstraprofit* (u BP i *ekstradobit*, u SP *ekstradohodak*), ali u HP *ekstraprofit* stilski je markirana riječ, u hrvatskom jeziku umjesto te strane riječi treba upotrebljavati domaću riječ *naddobit*.

Prema BP, HP i SP kao složenice treba pisati i novije posuđenice u kojima se sastavnice objedinjuju u izgovoru, jer za naše jezičko osjećanje one nisu sastavljene iz posebnih dijelova (*nokaut*, *džuboks*, *šperploča*,¹⁴ ali u HP nalazimo i *knock-out* (za *nokaut*). S druge strane, u HP kao jedna riječ stoji *ferplej* (pored *fair play* > *poštena igra*), u BP i SP to je polusloženica (*fer-plej*).

Pisanje pojedinih istovjetnih leksičkih spojeva (najčešće stranog porijekla) nije riješeno na isti način u BP, HP i SP. Nekada su usaglašeni BP i SP (*dumdum metak*), u HP to je polusloženica (*dumdum-metak* > *dumdumski metak*), nekada BP i HP (*cece-muha*, *ping-pong*), u SP to su dvije riječi (*cece muha*), odnosno jedna (*pingpong*).

BP u pravilu 129 navodi neke dvočlane pojmovne cjeline u kojima se nalazi prvi član stranoga porijekla, uglavnom nepromjenljiv, ukoliko se mijenja, on u ovim spojevima ostaje nepromjenljiv. Neke od tih spojeva nalazimo i u HP i SP (*gala ručak*, *gala odijelo*, *solo pjevanje*), ali u BP nalazimo *kolor film*, *kolor televizor*. U HP to su polusloženice (*kolor-film* > *film u boji*; *kolor-snimka* > *snimka u boji* /*nema kolor televizor*/), u SP prednost se daje odvojenom pisanju i dopušta polusloženičko, saglasno P60. (V. Pravilo: 50b/2/)

Brojne spojeve koje u prvom dijelu imaju imenice stranog porijekla BP piše na različite načine. Jednom su to polusloženice ili posebne riječi (*džez-muzika*/*džez muzika*, *rok-pjevač*/*rok pjevač*, *pop-pjevač*/*pop pjevač*), drugi put samo polusloženice (*indigo-papir*, *filter-papir*/*filtar-papir*, *bantam-kategorija*, *velter-kategorija*, *bjanko-mjenica*, *ekspres-restoran*), treći put su složenice (*žiroračun*, *brutotežina*). U HP sve ovakve riječi imaju karakter polusloženica (*džez-glazba*, *rok-glazba*, *pop-muzika* i *pop-glazba*, *indigo-papir*, *filtar-papir*, *žiro-račun*, *bruto-težina*, *bjanko-mjenica*, *ekspres-restoran* > *ekspresni restoran*). Autori SP tvrde da je u ovim slučajevima u praksi rasprostranjeno i odvojeno i polusloženičko pisanje, tj. da realno vlada dvojstvo, koje SP i uvažava. Neke navedene spojeve piše odvojeno i s crticom (*džez muzika* i *džez-muzika*...). Međutim, smatra da neke spojeve s imenicama treba pisati rastavljeno iako su u P60 uglavnom dati kao polusloženice (*bruto težina*, *bjanko mjenica*), a negdje daje prednost odvojenom pisanju (*ekspres*

¹³ V. I. Klajn, *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000, 135.

¹⁴ Nije jasno zašto se u BP i HP piše *šperploča* kao jedna riječ, a *panel-ploča* kao polusloženica. U SP nalazimo *šperploča*, ali ne i *panel-ploča*.

restoran). A kako štošta nije uneseno (i ispravljeno) iz P60 u SP, ostaju rješenja koja stoje u P60, kao *filtrir-papir*. Dakle, BP i SP za gotovo iste spojeve preporučuju različito pisanje, HP sve je to riješio na jedinstven način (sve su to polusloženice). HP napominje da je u ovakvim slučajevima uvijek bolje zamijeniti prvu imenicu pridjevom, pod uvjetom da pridjev postoji (*lakmusni papir*, *pausni papir* /: BP *lakmus-papir*, *paus-papir*/).

Prema BP i HP odvojeno treba pisati *mini suknja*, *mini moda*, jer je riječ *mini* (kao *drap* i sl.) nepromjenljiva "tuđa pridjevna riječ ili riječ koja se može smatrati nesklonjivim pridjevom", kako objašnjava HP (Pravilo: 271, 3a). SP daje prednost odvojenom pisanju kada se riječ *mini* nalazi u vezi s modom (*mini suknja*, *mini kostim*), ali prednost daje crtici u ostalim spojevima (*mini-kongres*, *mini-golf*, *mini-liga*, *mini-val*). Ove posljednje BP i HP ne sadrže u svojim rječnicima. Razlike dolaze otuda što nije jasan status oblika *mini-*. I. Klajn smatra da obliku *mini-* (i obliku *maksi-*) treba priznati status prefiksoida iako nisu postali iz početnih dijelova složenice, već nasilnim skraćivanjem latinskog *minimus*, odnosno *maximus*, uz ugledanje na *minijaturan*. Podsjeća kako je prava ekspanzija ovog prefiksoida počela 1964-65. godine, kada je u Londonu napravljena suknjica nazvana *miniskirt*, i odmah prevedena na sve jezike kao *minisuknja*, *Minirock*, *minijupe*, *minigonna* itd. "Posle toga u novinarskom i reklamnom jeziku *mini-* se pretvorilo u pravu epidemiju, potiskujući ne samo stariji prefiksoid *mikro-*, nego i prideve sa značenjem 'mali, sitan' i deminutive. Tako smo dobili *minimodu*, *minibuse*, *miniparkove*, *minidržave*, *minizvezde* i ko zna još koliko kovanica. Ubrzo je usledilo i simetrično *maksi-* kao oznaka za krupne stvari. Po ovako širokoj produktivnosti, kao i po dvosložnoj strukturi, *mini-* i *maksi-* svakako se mogu izjednačiti s prefiksoidima."¹⁵ Da su kojim slučajem ovako shvatili autori svih pravopisa, sigurno bi ponudili ista rješenja.

Kao polusloženice BP, HP i SP navode spojeve slovnih simbola s imenicom, jer u izgovoru zadržavaju svoj naglasak (*A-bomba*, *A-mol*, *H-bomba*, *C-ključ*, *Rh-faktor*, *o-noge*, *x-noge*). Ali BP, HP i SP nude različita rješenja kada se slovni znak zamijeni riječju. BP ih piše odvojeno, kao posebne riječi, ili s crticom (*alfa zraci* i *alfa-zraci*, *beta zraci* i *beta-zraci*), HP samo kao polusloženice (*beta-zrake*), SP prednost daje odvojenom pisanju (*alfa zraci*), ali dopušta i *alfa-zraci*. (U BP i SP uvijek su *zraci*, u HP *zrake*.)

Kada se u prvom dijelu nađe skraćenica od više slova, BP i SP navode ih odvojeno i s crticom (*TV emisija* i *TV-emisija*, *RTV program* i *RTV-program*). HP ih ne smatra polusloženicama, već posebnim riječima, piše ih odvojeno (*TV preplata*, *KV radnik*).

Leksikalizirane, pojmovno objedinjene tradicionalne spojeve, figurativne, pjesničke spojeve, neke neobičnije zamjene pridjeva odredbenom imenicom i tradicionalne orijentalizme ili spojeve orijentalne i domaće riječi u BP, HP i SP shvataju se kao pojmovno i leksički tješnje objedinjene cjeline, otuda se u njima ustaljuje polusloženički način pisanja (*remek-djelo*, *rak-rana*, *klin-čorba*, *spomen-ploča*, *uzor-majka*, *biser-grana*, *lovor-grana*, *rang-lista*, *baš-aga*, *baš-čauš*, *alaj-bajrak* /BP/, *alaj-barjak* /HP, SP/, *alem-kamen*, *kremen-kamen*, *sabah-zora* /P60/, *sabah-namaz* i sl.).

¹⁵ I. Klajn, *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000, 133.

Samo se SP ograđuje i skreće pažnju na to da sve slučajeve nije moguće obuhvatiti pa “u opštem izrazu dobrim delom ostaje za slobodnu ocenu koje ćemo spojeve posebnih reči identifikovati kao tešnje ili napola srasle i pisati ih s crticom”. (str. 96)

Spojeve u kojima prva imenica ima šire, a druga uže značenje, BP normira kao polusloženice, iako nemaju narav polusloženica, jer je uobičajeno da se spajaju crticom (*čovjek-žaba, heroj-žena, pilot-lovac, kamen-temeljac*), ali ih je, prema BP, moguće pisati i odvojeno, jer ove dvočlane pojmovne cjeline čuvaju svoje značenje (*ljudi žabe, žena radnica, kamen temeljac*).

Za razliku od BP, autori HP i SP ovakve imeničke veze ne smatraju polusloženicama, zato što se oba člana mijenjaju, “imaju odnos apozicije i upravnog člana”, pišu se samo odvojeno (*ljudi žabe, žena borac, pilotovac*). (V. SP, Pravilo: 271 /2/)

Spojevi različitih mjernih jedinica u BP i SP pišu se na dva načina, sastavljeno (*ampermetar, kilovat*), i s crticom (*amper-sat, amper-sekunda* /u BP i *amper-sekundl, amper-čas* /SP/, *kilovat-sat, kilovat-čas* /SP/, *kilovolt-metar*). HP postupa prema međunarodnim terminološkim kriterijima, piše ih samo sastavljeno (*ampermetar, ampersat, ampersekunda, kilovatsat, kilovoltmetar*).

Prefiksoid *kontra* u riječima spojenim s njim ovi pravopisi pišu sastavljeno (*kontranapad* /BP/, *kontraadmiral* /HP, SP/, *kontraprijedlog, kontrašpijunaža* /HP/, *kontrakcija* (?) /SP/) jedino SP navodi primjer s crticom u stilističkom udvajanju (*kontra-kontarevolucionar*).

BP i HP u rječnicima sadrže i riječi s prefiksoidom *inter*, pišu se spojeno (*intermeco* /BP/, *intermezzo* /HP/, *internacija, Internacionala/internacionala*). SP ovo očito ne smatra pravopisnim problemom, za razliku od P60, u kojem ima mnogo primjera s ovim prefiksoidom (*intermeco, internacija, internacional/Internacionala, internacionalist(a), internacionalizacija...*).

BP i HP prefiksoid *anti* uvijek pišu spojeno u riječima složenim s njim (*antialkoholičar, anticiklon* /BP/, *anticiklona* /HP/, *antifašist*). SP također piše spojeno sve navedene riječi, ali u stilističkom udvajanju piše crticu (*anti-antinuklearci*), i, normalno, *Anti-Diring* (polemički spis protiv Diringa).

Usamljen leksički izuzetak, kako piše u SP (str. 91), kojim se precizno određuje strana svijeta, BP, HP i SP pišu na isti način (*jugo-jugoistok, jugo-jugozapad, sjevero-sjeverozapad*). SP to objašnjava činjenicom da crtica ovdje ne ukazuje na smisaono raščlanjivanje. Spoj nema tri naporedne sastavnice, nego dvije, druga je složenica (*jug+jugoistok*). Samo SP precizira da se piše crta a ne crtica kada prvi dio zadržava oblik promjenljive imenice (*pravac jug – jugoistok, iz smjera juga – jugoistoka*).

Samo SP govori o pravopisnim mogućnostima, koje se također mogu rabiti u pisanom jeziku, da se crtica piše u pojedinim višočlanim spojevima, koji služe kao stilistička sredstva a ne kao normalna leksika (*čukun-čukunbaba, pra-pra-prababa, kontra-kontrarevolucija*) i napominje da “lektori ne treba da sputavaju pisce u primeni crtice kad je ona bitna za jasno uočavanje strukture i raščlanjenosti obrazovanja”. (Pravilo: 49d)

Ne znamo čime su se rukovodili autori HP i SP kada su normirali pisanje sa dvije crtice titule *reis-ul-ulema*. Prema BP treba je pisati s jednom crticom *reisul-ulema*.

Kao što se moglo vidjeti, za razlikovanje složenica i polusloženica od sintagmi, svi pravopisci polaze od istih kriterija: promjenljivosti, odnosno nepromjenljivosti njihova prvog elementa, prisustva nesamostalnih formanata, objedinjenog ili dvojnog akcenta, odvojivosti i neodvojivosti dijelova i promjene značenja i gramatičke funkcije, ali često nude različita rješenja. Mislimo da je to posljedica dosta neodređenih i djelimično primjenljivih pravila.

U suštini, nijedan pravopis nema jasna i sveobuhvatna pravila, puno je izuzetaka. Doduše, SP nudi neka šira teorijska načela, pokušava ispraviti mnoge nedosljednosti P60, ali i razjasniti neke nedorečenosti. Međutim, nastoji sve normirati, previše detaljizira, ali, ipak, puno toga ostavlja volji pisaca. Sumnjamo da načela koja nalazimo u SP u potpunosti mogu primijeniti čak i profesionalci. HP daje nešto sažetije, jednostavnije i praktičnije odredbe, ali se ni one ne daju lahko i s malo napora zapamtiti. BP sadrži puno dubleta, naročito u slučajevima kada način pisanja nema distinktivnu vrijednost, mislimo da je to najbolje rješenje, jer se ne može tek tako jedan način proglašavati ispravnim, a drugi zabranjivati. Pravopisci moraju konačno razlikovati bitne pravopisne odredbe, naučno i objektivno obrazložene, od onih koje su proizvoljne i konvencionalne. Konvencionalno pisanje naročito dolazi do izražaja u sastavljenom, odnosno rastavljenom pisanje riječi, ali se i tu može unijeti više dosljednosti. Svi pravopisci moraju postaviti kao krajnji cilj pravopis sa što manje pravila. To je jedini način da se dobije jasan, sažet i lahko primjenljiv pravopis. Jezik je autonomna struktura, posjeduje svoje unutrašnje zakonitosti, stručnjaci za jezik moraju naći puta kako da ih na najjednostavniji način predoče onima kojima je stalo do lijepog jezika i pravilnog izražavanja.

LITERATURA

- Babić, S., B. Finka i M. Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Barić, E. i D. Malić, *O problemima polusloženica*, Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, III, 1976.
- Halilović, S., *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Sarajevo, 1995.
- Jonke, Lj., *Jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965.
- Klajn, I., *Lingvističke studije*, Partenon, Beograd, 2000.
- Minović, M., *O osnovama savremenih srpskohrvatskih normi u vezi s pisanjem složenica*, Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, III, 1976.
- Pešikan, M., J. Jerković i M. Pižurica, *Pravopis srpskoga jezika*, Matica srpska, 1993.
- Pravopis srpskohrvatskoga jezika*, Matica srpska i Matica hrvatska, 1960.
- Rogić, M., *Funkcija predmetka u stvaranju novih riječi i značenja*, Jezik IX, Zagreb, 1961-1962.
- Rogić, P., *Prinos mrtvih klasičnih jezika tvorbi kompozita u savremenim živim jezicima*, Jezik IX, Zagreb, 1961-1962.

COMPOUND AND SINGLE WRITING OF NOUNS IN THE CURRENT ORTHOGRAPHY OF BOSNIAN, CROATIAN AND SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we showed that there are numerous differences between Bosnian, Croatian and Serbian orthography regarding the way nouns (compound, semi-compound or syntagma) are written, even though the authors of these orthographies are all using the same criteria: changeability, or immutability of its first element, presence of subordinate formative, common or dual accent, separability or inseparability of parts and change of meaning and grammatical function. None of the orthographies have clear, concise, simple, practical or comprehensive rules. We can find best solutions in Bosnian orthography.